

TÜRK DİLİ II

Hafta 7

Okutman Engin ÖMEROĞLU

DİL BİLGİSİ

3. Anlatım Bozuklukları

Cümle: Bir düşünceyi, duyguyu, dileği, hükmü, olayı tam olarak anlatan kelime ya da kelime topluluğuna cümle denir. Cümlede kelime sayısı sınırlı değildir.

Doğru bir cümle nasıl olmalıdır?

Cümlelerin etkili, güzel olabilmesi için, cümleye ait bazı kuralların bilinmesi ve bu kuralların uygulanması gerekir.

Konuşmada bu kurallara pek dikkat edilmese de yazıda bu kurallar bilinmeli ve uygulanmalıdır. Konuşma dili geçicidir; ama yazı dili kalıcıdır. Bu bakımdan yazı dilinde, yazışmalarda, anlatım bozukluğu yapmamak gerekir.

İyi bir cümlede şu özellikler olmalıdır:

1. Doğruluk:

Cümle, dil bilgisi kurallarına uygun olmalıdır. Özne, tümleç, yüklem gibi ögeler birbirine uyumlu olmalı; ayrıca cümledeki tamlama kuruluşlarında da hata olmamalıdır. İmlâ ve noktalama kuralları da doğru cümle için gereklidir.

“Öğrencilerin birkaçı sınava girememiş.” (Y)

“Öğrenciler(-den) birkaçı sınava girememiş.” (D)

Yukarıdaki cümlede tamlama hatası vardır. Çünkü ‘*birkaç, bazı, bütün, hepsi*’ gibi belirsizlik zamirleriyle yapılan tamlamalarda tamlama eki **+In** yerine **+DAn** kullanılması gerekir.

“Kimse ülkenin menfaatlerini düşünmüyor, kendisi için çalışıyordu.” (Y)

“Kimse ülkenin menfaatlerini düşünmüyor, herkes kendisi için çalışıyordu.” (D)

Yukarıdaki cümlede özne ile yüklem arasında bir uyumsuzluk vardır. Hatalı cümledeki “kimse” kelimesi, öznesi ikinci cümle için geçerli olmakta bu da ifadeyi bozmaktadır. “Kimse düşünmüyor.” “Kimse çalışıyordu.” Gibi bir anlam çıkmaktadır. “kimse” belirsizlik zamininin özne olduğu cümlelerde yüklem daima olumsuz olur.

2. Açıklık:

Cümle açık olmalıdır. Cümleyi okuyan herkes aynı mânâyı çıkarmalı; cümleden farklı farklı mânâlar çıkarmamalıdır.

Yarışmada birinci olduğuna sevindim. (Y)

Yukarıdaki cümlede anlam bulanıklığı vardır. Çünkü yarışmada kim birinci olmuştur, belli değildir. Yarışmada “onun mu, senin mi” birinci olduğu belli değildir. Bu hatayı düzeltmek için cümleye “onun” veya “senin” kelimesi eklenmelidir.

3. Duruluk:

Cümlede gereksiz kelime ya da ek bulunmamalıdır.

“Şiir yazmak var olmanın, kendini var etmenin, bir yöntemidir.”

Yukarıdaki cümle duru bir cümle değildir; çünkü **var olmak** ve **kendini var etmek** aynı mânâdadır, gereksizdir.

“Kar yağışı okul yolunu kapattığından dolayı tatil süresi bir gün daha uzatıldı.”

Yukarıdaki cümlede “dolayı” edatına gerek yoktur. Çünkü edatın görevini **+ndan** eki sağlamaktadır.

4. Yalınlık:

Cümleyi sanatlı yazmak hevesiyle -aşağıdaki cümlede olduğu gibi- cümleye hiçbir anlam derinliği, güzelliği katmayan ifadelerle yer vermemek gerekir.

Çok yoğun ve ciddi eleştiriler çok düzeyli bir incelikle yapılabilir. (Y)

Yoğun ve ciddi eleştiriler düzeyli bir incelikle yapılabilir. (D)

3.1. Kelimelerle İlgili İfade Hataları

3.1.1. Kelimelerin Gereksiz Kullanılmasından Kaynaklanan Hatalar:

Türkçede, Arapça, Farsça ve İngilizce dillerinden, gelmiş kelimeler vardır. (Y)

Türkçede, Arapça, Farsça ve İngilizceden gelmiş kelimeler vardır. (D)

Yukarıdaki hatalı cümlede “dillerinden” kelimesi gereksizdir; çünkü Farsça, Arapça ve İngilizce “Arap, Fars ve İngiliz dili” demektir.

İhtiyar adam, basamaklardan yukarı doğru ağır ağır çıkıyordu. (Y)

İhtiyar adam, basamaklardan ağır ağır çıkıyordu. (D)

Yukarıdaki hatalı cümlede basamaklardan çıkan adam zaten yukarı çıkmaktadır. Bu cümlede “yukarı” kelimesine gerek yoktur.

Siyasî gelişmeler hükûmete nasıl etki edeceği belli değil. (Y)

Siyasî gelişmeler hükûmeti nasıl etkileyeceği belli değil. (D)

Yukarıdaki hatalı cümlede “et-” yardımcı fiiline gerek yoktur. “etki et-” yerine “etkile-” yazılmalıdır.

3.1.2. Eş Anlamlı Kelimelerin kullanılmasından Kaynaklanan Hatalar

Doktor ona, iki günde bir, güneşirisi, ilacını almasını söylemiş. (Y)

Doktor ona, güneşirisi ilacını almasını söylemiş. (D)

Yukarıdaki hatalı cümlede “iki günde bir” kelimesi “gün aşırı” demektir. Dolayısıyla aynı anlama gelen bu kelimelerden biri gereksizdir.

Festival süresince her gün düzenli olarak çıkacak olan “İlk Çekim” adlı siyah-beyaz dergi, sinemaseverlere ücretsiz dağıtılacak. (Y)

Festival süresince her gün çıkacak olan “İlk çekim” adlı siyah-beyaz dergi, sinemaseverlere ücretsiz dağıtılacak. (D)

Yukarıdaki hatalı cümlede yaklaşık aynı anlamı ifade eden (*her gün, düzenli olarak*) kelimelerinden biri gereksizdir, anlatım bozukluğuna sebep olmuştur.

Yanlış bir şey yapsam da kızmaz; ama inanılmayacak kadar anlayışlıdır. (Y)

Yanlış bir şey yapsam da kızmaz; inanılmayacak kadar anlayışlıdır. (D)

Yukarıdaki hatalı cümlede “ama” bağlama edatına gerek yoktur; çünkü bu bağlama edatı karşılaştırma yapar, iki zıt kavramı, cümleyi karşılaştırır. Oysa yukarıdaki yanlış cümlede, her iki cümlede aynı düşünce, aynı görüş anlatılmaktadır.

3.1.3. Anlamca Çelişen Kelimleri Birlikte Kullanılmasından Kaynaklanan Hatalar

Bu aile hemen hemen, tam dört yıl sıkıntı içinde yaşıyor. (Y)

Bu aile, tam dört yıl sıkıntı içinde yaşıyor. (D)

Yukarıdaki yanlış cümlede birbiriyle çelişen iki kelime aynı anda kullanılmış, anlatım bozukluğuna sebep olmuştur. “hemen hemen” kelimesi “tahmin” anlamı taşıırken aynı cümlede yer alan “tam dört yıl” kelime grubunda ise “kesinlik” söz konusudur.

Eminim en sağlıklı kararı siz verecek gibisiniz. (Y)

Eminim en sağlıklı kararı siz verecek gibisiniz. (D)

Yukarıdaki hatalı cümlede birbiriyle çelişen iki kelime (eminim, verecek gibisiniz.) bir arada kullanılmış ve anlatım bozukluğuna sebep olmuştur. “eminim” kelimesinde kesinlik vardır; “verecek gibisiniz” ifadesinde ise bir “tahmin” söz konusudur.

3.1.4. Anlamca Birbiriyle Karıştırılan Kelimelerin Kullanılmasından Kaynaklanan Hatalar

Yazarın eserleri yeniden yayınlanıyor. (Y)

Yazarın eserleri yeniden yayımlanıyor. (D)

Yukarıdaki cümlede “yayın” kelimesi “yayımlamak” fiili yerine kullanılmıştır. Oysa Türkçede yayınlamak fiili yoktur. “Yayın” kitap, dergi, gazete gibi ürünlerin adıdır. “yayımlamak” ise eskilerin tabiriyle neşretmek, bu günün ifadesiyle yaymak demektir.

Dilimizde, yukarıdaki örnekte olduğu gibi, birbiriyle karıştırılan birçok kelime vardır. Bu kelimelerin bazılarını şöyle sıralayabiliriz:

Teamül: Alışılmış uygulama	=	Temayül: Eğilim.
Maiyet: Ait olunan	=	Mahiyet: Özellik
Yayın: Matbuat	=	Yayım: Neşretme, yayma, dağıtma
Tabîi : Doğal	=	Tâbi: Bağımlı.
Öğretim: Bilgi verme işi	=	Öğrenim: Bilgi alma, öğrenme işi
Tahdit: Sınırlama	=	Tehdit: Gözdağı verme, korkutma
Etken: Faktör	=	Etkin: Faal, aktif
Nüfus: İnsanlar	=	Nüfuz: Sözü geçen
+zade :-nın oğlu	=	+zede: zarar gören
Mütevazi: Eşit	=	Mütavazı: Alçakgönüllü
Eşkâl : Şekiller	=	Eşgâl: İşler, meşguliyetler
...		

3.1.5. Kelimelerin Yanlış Yerde Kullanılmasından Kaynaklanan Hatalar

Tarım Bakanı bir haftalığına geçimini fındıktan sağlayan kasabaları, köyleri ziyaret edecek.(Y)

Tarım Bakanı geçimini fındıktan sağlayan kasabaları, köyleri bir haftalığına ziyaret edecek.(D)

Yukarıdaki hatalı cümlede “bir haftalığına” kelime grubu yanlış yerde kullanılmış, anlatım bozukluğuna sebep olmuştur. Cümledeki bu yanlışlık yüzünden sanki “Bir haftalık geçimini fındıktan sağlayan bir köy” varmış da tarım bakanı bu köyü ziyaret edecekmiş, anlamı çıkmaktadır.

İzinsiz inşaata girilmez. (Y)

İnşaata izinsiz girilmez. (D)

Yukarıdaki hatalı cümlede “izin alınmadan yapılan, kaçak, bir inşaat” söz konusudur ve bu kaçak inşaata girmenin yasak olduğu anlamı çıkmaktadır.

3.2. Noktalama Hatası

Özellikle, virgülün cümlede yanlış yerde kullanılması veya kullanılmamasından kaynaklanan ifade hatasıdır.

Hasta adama boş gözlerle bakıyordu. (Y)

Hasta, adama boş gözlerle bakıyordu. (D)

Yukarıdaki hatalı cümlede “hasta” kelimesinden sonra virgül konulmalıdır. Virgül konulmadığında cümlede bir anlam bulanıklığı buna bağlı olarak da anlatım bozukluğu meydana gelmektedir. Virgül konulmadığında “hasta adam”ın mı boş gözlerle etrafına baktığı; yoksa “hasta”nın mı boş gözlerle etrafına baktığı belli olmamaktadır.

O şehirde yaşamak istemiyordu. (Y)

O, şehirde yaşamak istemiyordu. (D)

Yukarıdaki hatalı cümlede “o” kelimesinden sonra virgül konulmalıdır. Virgül konulmadığında o; “o şehirde” mi yaşamak istemiyordu, yoksa o, şehirde mi yaşamak istemiyordu? gibi anlam bulanıklığı ortaya çıkmakta, bu da ifadeyi bozmaktadır.

3.3. Mantık Hatası

Özel zevklerimin arasında kitap okumayı severim.(Y)

Yukarıdaki cümlede mantık hatası vardır. Çünkü bir insanın “özel zevki” demek, sevdiği, severek ilgilendiği uğraş demektir. İnsanın özel zevklerinden birini tercih etmesi, onu sevdiğini söylemesi ötekileri sevmediği anlamına gelir. Bu da “özel zevk” anlayışına ters düşer.

Asansörden inerken ve çıkarken kapıyı iyice kapatınız.(Y)

Yukarıdaki cümlede de mantık hatası vardır. Asansör inmeye veya çıkmaya başladığında kapı nasıl kapatılır?

(Anlatım Bozukluğu konusu sonraki haftada devam edecektir.)

İMLÂ VE NOKTALAMA ÇALIŞMALARI

5. Ünlem İşareti

1. Sevinç, coşku, heyecan, korku gibi duygular ile seslenmeleri yansıtan cümlelerin ve kelimelerin sonuna konur:

Ne mutlu Türk'üm diyene!

(Mustafa Kemal Atatürk, 10. Yıl Nutku)

Mükemmel!

(Mustafa Kemal Atatürk

Bu ne şıklık, büsbütün gençleşmişsin!

(Refik Halit Karay, Bir Harp Zengini)

2. Seslenme, hitap, ikaz cümle ve kelimelerden sonra konur:

Ordular! İlk Hedefiniz, Akdenizdir, İleri!

(Mustafa Kemal Atatürk)

Ak tolgalı beylerbeyi haykırdı: İlerle!

(Yahya Kemal Beyatlı)

3. Bir söze alay, kinaye katmak için ayraç içinde ünlem işareti kullanılır:

Onun ne kadar çalışkan (!) olduğu yaptığı işten belli değil mi?